

Verslag regiobijeenkomst Nieuwe Sanitatie Zuidwest Nederland

Optimalisatie afvalwaterbeheer in het buitengebied: een kwestie van samenwerken!

Datum: 18 mei 12.00 – 17.00 uur

Fort Sabina Willemstad

Bert Palsma, Onderzoekscoördinator Waterketen bij Stowa, heet iedereen welkom. Hij is verheugd over de grote opkomst en met name over het grote aantal medewerkers van gemeente en waterschappen. Het onderwerp leeft duidelijk!

Namens STOWA en RIONED gaat **Bert Palsma** in op de ontwikkelingen in de waterketen in Nederland. Hij geeft aan dat decentraal zuiveren een serieus alternatief kan zijn. In de bebouwde kom is dat wellicht wat lastiger, maar in het buitengebied zijn er juist wel veel mogelijkheden. Volgens hem behoeft het buitengebied daarom specifieke aandacht. Er is sprake van soms grote transportafstanden en er zijn veel storingsen, ook omdat mensen er anders mee omgaan dan oorspronkelijk gedacht. De capaciteit is vaak nu al niet meer voldoende. Ook IBA's blijken vaak onvoldoende robuust te zijn. Het leidt tot hoge kosten voor de samenleving. Nieuwe investeringen die zich inmiddels aandienen en de kosten van onderhoud drukken zwaar op de begroting van gemeenten die veel buitengebied hebben. Daarbij worden steeds vaker vragen gesteld over de mate waarin eigenlijk milieuwinst is geboekt.

Inmiddels is de wereld wel veranderd. Waar vroeger alles uniform door het Rijk werd voorgeschreven, zegt Bert, is er nu plaats voor maatwerk. Er is meer beleidsruimte en er wordt meer nagedacht over de doelmatigheid van maatregelen. Bij dat maatwerk zullen veel verschillende partijen betrokken moeten worden. Daarbij is de samenwerking met burgers steeds belangrijker. Er zal meer geïnvesteerd moeten worden in een goede samenwerking. Belangrijk is om bezwaren en terughoudendheid open te leggen en bespreekbaar te maken. Dat kan lastig zijn, geeft hij toe, we hebben te maken met oud zeer, met prestige van bestuurders en veel deskundigen vinden het moeilijk bedrijven en particulieren verantwoordelijkheid te geven. We houden wel erg graag vast aan de oude manier van werken. Maar samenwerking met bewoners kan juist goed uitpakken, voegt hij enthousiast toe, dat is inmiddels bij verschillende projecten zoals Blankenham ook gebleken. Daar hebben we bijvoorbeeld geleerd van het enthousiasme van bewoners.

We zullen met zijn allen nu keuzes moeten maken voor de komende decennia. Dat is lastig. Om daarin te helpen hebben STOWA en RIONED het rapport "Keuzeprocess Buitengebied" uitgebracht. Verder willen beide organisaties via proeftuinen, kenniscoaches en netwerkdagen eraan bijdragen om informatie en kennis verder te verspreiden.

Het huidige systeem mag dan - als het goed werkt –naar de huidige maatstaven prima voldoen, maar wellicht kan het in de toekomst nog beter, duurzamer of goedkoper, daar zullen we de ogen voor open moeten houden.

Willem Starreveld, wethouder van de gemeente Gilze en Rijen, laat eerst een filmpje zien over hun bezoek aan de Rioneddag in februari. Het geeft wat hem betreft goed weer waar het uiteindelijk om gaat: de behoefte aan verdergaande innovatie in de waterketen. In zijn verhaal schetst hij de lokale dilemma's en kansen. De bestaande ambtelijke organisatie ziet hij als een belangrijk dilemma; er wordt vaak te veel voortgeborduurd op het verleden, er moet aandacht komen voor de investering in mensen en de ambtelijke organisatie. Juist de werksfeer is enorm belangrijk. Is die uitdagend dan krijg je vernieuwing. Maar hij geeft ook aan dat dat het vaak lastig is door de bestaande ideeën en gewoontes heen te breken.

Hij erkent dat innoveren niet het sterkste punt is van de overheid. Innoveren houdt in dat dingen mislukken, dan pas kom je verder, stelt hij. Je moet soms meerdere keren tegen een barrière aan lopen om er overheen te komen. Dat betekent dus dat sommige projecten ook niet zullen lukken. Maar als wethouder kan een mislukt proefproject lastig te verantwoorden zijn. Misschien moeten ambtenaren daarom de bestuurders wat meer op afstand houden, zodat zij geen last hebben van de mislukte projecten. Maar bestuurders moeten ook geld durven “verspillen” en mensen het gevoel geven dat ze de vrijheid mogen nemen om fouten te maken. Dat is best lastig om te bereiken, geeft hij toe. Hij adviseert om goede mensen het vertrouwen te geven en teams te vormen die (bijvoorbeeld een jaar) los gelaten worden om vrij aan een bepaald project te werken.

Belangrijk is het om je als bestuurder op de toekomst te richten. Je moet ervan uit kunnen gaan dat de ambtenaren hun taken goed uitvoeren. Geef ze dat vertrouwen, spoort hij iedereen aan. De kunst van het innoveren is om iets te bedenken of te maken en dat dan als een soort olievlek te laten uitbreiden.

Martijn Klootwijk, manager stedelijk water bij de gemeenten Breda en Zundert, illustreert de mogelijkheden voor vernieuwing aan de hand van voorbeeldprojecten uit de gemeente Zundert. Hij geeft aan dat hoewel de drukriolering in veel gemeenten gewoon goed werkt, het vaak veel onderhoud vraagt. In Zundert is in verhouding veel drukriolering aanwezig en zijn de onderhoudskosten hoog. De gemeente zoekt daarom naar kansen voor decentrale afvalwatersystemen. Zundert kent veel boomteelt. Onder andere gelet op de droogteproblemen wordt onderzocht of lokaal gezuiverd afvalwater wellicht als irrigatiewater kan worden gebruikt. Er zijn verschillende belangen betrokkenen en dat maakt het proces dynamisch. Daarbij loopt men ertegenaan dat er weliswaar ontzettend veel kennis is, maar dat die dan wel gebundeld moet worden.

Door naar het totale gebied te kijken, de historie te bestuderen en in gesprek te gaan met het bedrijfsleven en enkele boomtelers, zijn uiteindelijk drie pilotprojecten opgezet (landgoed

Vredeoord, Achtmaalseweg en de Hazenmeerstraat). Naast aandacht voor lokale zuivering en de opschaling ervan is er ook aandacht voor de aanleg van vrijverval riolering met kleine diameters. Er is in eerste instantie een analyse gemaakt waar in het drukrioleringsgebied mogelijk efficiency voordelen te behalen zijn. Vervolgens zijn voor een aantal situaties globale kostenberekeningen uitgevoerd. Deze bieden, ook bij de gehanteerde relatief korte afschrijvingsperiode, voldoende perspectief om de mogelijkheden voor decentrale zuiveringen verder te onderzoeken. De aanleg van de eerste pilot op landgoed Vredeoord is nu begonnen, de voorbereiding voor de tweede begint eind 2016 en de aanleg daarvan volgt in 2017.

Gevraagd wordt of er naast afvalwater ook andere opties zijn om bijvoorbeeld regenwater te bergen voor de boomteelt. Martijn geeft aan dat dat ook zeker een mogelijkheid is, maar misschien niet in elk geval toereikend. Een combinatie zou dan mogelijk de beste oplossing zijn, oppert hij.

Met betrekking tot decentrale systemen zijn er best nog wel veel vragen. Een goede monitoring over meerdere jaren is gewenst. De gegevens zouden bijvoorbeeld in een openbare database voor iedereen beschikbaar moeten zijn. Bert Palsma voegt daaraan toe dat het een proces is van continue leren en verbeteren. Hij heeft liever vijf projecten die meerdere jaren worden volgehouden met een flinke set parameters, dan heel veel projecten die maar een paar weken worden gemonitord.

Via een panel worden nog vier andere projecten kort voorgesteld.

Rien Kouters (ROC West-Brabant) laat een film zien en vertelt over het helofytenfilter dat met hulp van scholieren op hun school is aangelegd. Het systeem reinigt het water van de buitentoiletten en loost het op de vijver. Het werkt zo goed dat ze op een andere vestiging weer zoiets willen maken, maar nu nog uitgebreider. Bij het nieuwe project wordt regenwater opgevangen op het dak en gebruikt om de toiletten mee door te spoelen. Het water wordt daarna gezuiverd en opgevangen in een vat. Wanneer er geen regenwater beschikbaar is, wordt het water uit het vat gebruikt voor doorspoelen. Er gaat zo nauwelijks water verloren. Uit monsters die het waterschap heeft geanalyseerd blijkt het water schoon genoeg te zijn. Het is nu afwachten hoe de waterkwaliteit zich over de komende jaren zal standhouden. Zie voor meer informatie ook de You-Tube-filmpjes op:

<https://www.youtube.com/watch?v=5BMWx2m9sGU>

<https://www.youtube.com/watch?v=T1IXe9eIQc&feature=youtu.be>

Jan Dop (gem. Bernheze) vertelt over het project I-QUA, een initiatief van de gemeente Bernheze. In totaal worden in Interreg-verband 9 projecten voorbereid waarvan 6 in Nederland. Het zijn verschillende soorten projecten met elk hun eigen invalshoek. Zo zoekt men bij de Lennisheuvel (een kern bij Boxtel) naar een decentrale afvalwatervoorziening en wil men bij de voetbalvereniging HVCH urine winnen. In Aijen bij Bergen moet het druk riool verlegd worden en bij Gilze Rijen komt er een lokale zuivering bij een onbemande Carwash. Daarnaast wordt gewerkt aan een oplossing voor de huisvesting van seizoenarbeiders en aan een mobiele plantenzuivering. Het project start waarschijnlijk 1 september. De TU-Delft is betrokken bij het monitoren van het proces. De projecten moeten vooral een belangrijke voorbeeldwerking hebben om energie, water en grondstoffen te besparen. Jan geeft aan in de toekomst belangrijke veranderingen te zien in het toekomstige waterketenbeheer; andere partijen zullen meer worden betrokken en er zullen andere verdienmodellen ontstaan.

Bjartur Swart (Stowa) wijst op het belang van samenwerking met de landbouw. Het is belangrijk om te zoeken naar verbindingen, juist tussen huishoudens en de landbouw. Landbouwbedrijven produceren veel afvalwater, en zij gaan nu ook nadenken over manieren om dat duurzamer en goedkoper te verwerken. Op de Friese Dairy Campus wordt gekeken naar mogelijkheden voor het duurzaam omgaan met erfafspoelwater, maar ook in bijvoorbeeld de fruitteelt zijn mogelijkheden voor het beter verwerken van afvalwater. Door meer decentraal te gaan zuiveren zou elke boerderij in de toekomst wellicht een eigen zuivering hebben. Het is nu de uitdaging om te onderzoeken of die zuiveringen gecombineerd kunnen worden met de afvalwaterverwerking van omliggende huizen. Bjartur geeft aan dat op dit moment vooral gezocht moet worden naar combinatiemogelijkheden. Zo zijn filters op boerderijen soms maar een klein deel van het jaar in gebruik, je zou die dan best ook kunnen gebruiken voor een paar huizen. Door de bespaarde kosten zou de boer de uitgaven voor de zuivering kunnen compenseren. De verantwoordelijkheid wordt in dat geval gedeeld door alle betrokkenen. Door de boer kansen aan te bieden, gaat hij die ook zien. Het gaat er om dat mensen met elkaar willen werken. Of het initiatief nu vanuit de landbouw of de gemeente komt, de partijen moeten elkaar opzoeken en niet wachten tot de ander het initiatief neemt.

Joost van Rijckevorsel (Fort Sabina) vertelt dat het fort van het begin af aan duurzaam en zelfvoorzienend was. Een in 1881 gebouwd systeem zorgde ervoor dat water voor de drinkwatervoorziening op het dak werd opgevangen, door het talud werd gezuiverd en werd opgeslagen in de waterkelders. Voor het toilet was er een regenwaterbak voor de spoeling, vanuit het toilet liep het water naar een bezinkput, een soort primitieve septic tank. Om aan de huidige eisen te voldoen is er nu vlak buiten het fort een nieuw helofytenfilter aangelegd. Dat was, ook volgens de gemeente, de meest adequate en voordelige oplossing die ook past bij de historie van het fort. Uit recente bemonstering blijkt het helofytenfilter goed te werken. Joost geeft aan dat hij graag na zou willen denken om op het fort een voorbeeld voor Nieuwe Sanitatie te realiseren. Een combinatie met een bierbrouwer zou heel mooi zijn.

Bert Palsma sluit het eerste deel voor de pauze af door de sprekers te bedanken. Na de pauze wordt er in vier groepen verder gepraat. Elk van de vier groepjes buigt zich over een van de volgende onderwerpen: de aanbevelingen voor het buitengebied, knelpunten en oplossingen, projecten in de nabije toekomst en het waterbeheer op Fort Sabina. Bij de plenaire terugkoppeling komen per onderwerp de volgende hoogtepunten naar voren:

Fort Sabina:

Er zijn verschillende mogelijkheden om de waterketen op het fort verder te verduurzamen. Daarbij is het wel de vraag of de huidige put bovenop het dak, de “watertoren”, eigenlijk wel nodig is. Belangrijk zijn de nu aanwezige schoonwaterreservoirs. De kwaliteit van het water is goed en ze bieden veel mogelijkheden. Het belangrijkste resultaat van de werkgroep is dat zich spontaan een aantal mensen hebben gemeld die met

Joost van Rijckevorsel verder willen nadenken over de ontwikkeling van een autarkisch systeem. Wellicht kan het fort zich ontwikkelen tot een praktijkvoorbeeld waar ook studenten een rol kunnen spelen bij het monitoren of opdoen van kennis. Gerrit Hasperhoven (de Watermeester), Jan Schoemakers (IKN/Copier), Rien Kouters (ROC-west Brabant), Michiel Doude van Troostwijk (Waterdokter) en Marty Braat (gemeente Moerdijk) melden zich voor een vervolgoverleg.

In de workshop “projecten” zijn de volgende potentiële projecten benoemd:

- Een project in Roosendaal
- Drijvende IBA in de uiterwaarden bij Hoog Hemert
- Van afvalwater naar gietwater in Steenberg
- Het gebruik van gezuiverd slootwater voor het besproeien van het kunstgras van een hockeyveld.
- Niets doen, geen energie besteden aan woningen die weinig invloed hebben op de waterkwaliteit. Bewust heroverwegen dus.

In de workshop over de knelpunten hun oplossingen werden als belangrijkste knelpunten benoemd:

- Kosten: wat zijn de terugverdienkosten? Is het wel rendabel? De oplossing is meer kennis vergaren, kennis over het totale proces en monitoring.
- Onbekendheid risico's: wordt het systeem slechter bij decentrale sanitatie? Het verwerken van afvalwater is nu op orde, komen er risico's bij als we dat weer omgooien? De oplossing is het inzichtelijk maken van de risico's.
Een probleem daarbij is dat er überhaupt weinig bekend is over de risico's en de eisen waaraan het huidige systeem of een nieuw systeem zou moeten voldoen. Dat maakt het lastig om te beoordelen welke risico's aanvaardbaar zijn.
- Ontzorgen: voor een overgang naar burgerparticipatie is veel aanpassing nodig. Dat is een knelpunt. Als oplossing moet men de bewoners iets bieden, een beloning. Belangrijk is om bewoners in ieder geval te informeren over het gebruik van hun afvalwatersysteem.

In de workshop aanbevelingen werden als belangrijkste genoemd:

- Kijk niet alleen naar het economische gedeelte. Een pilot is pas geslaagd als je in de bredere context winst maakt, dus ook samenleving, duurzaamheid etc. Meer onderzoek is nodig naar het effect van nieuwe systemen op het bestaande ecosysteem op die plaats en op de volksgezondheid. Uiteindelijk zou er een lijst moeten komen met criteria. Daar moeten we mee aan de slag.
- Een pilot is een leerproces.
- Neem gebruikers mee in het kweken van kennis.

Afsluiting

Bert Palsma sluit de bijeenkomst. Hij noemt het belang en het succes van de dag en geeft aan hoe belangrijk het is dat naar aanleiding van de dag actie ontstaat. Welke actie ook wordt ondernomen, zolang het uitgaat van een kennisbasis is het goed, zelfs als wordt besloten om niets te doen. Hij benadrukt dat STOWA en RIONED kunnen helpen bij het vergaren van die kennis. Die kennis kan vervolgens evolueren tot nieuwe projecten en nieuwe samenwerkingen.